

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Запорізька політехніка»

Кафедра філософії

Методичні рекомендації до семінарських занять
з курсу
«Соціальна відповідальність та сталий розвиток»
(для здобувачів вищої освіти другого, магістерського, рівня
спец. 075 - Маркетинг,
всіх форм навчання)

2024

Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Соціальна відповідальність та сталий розвиток» (для здобувачів вищої освіти другого, магістерського, рівня спец. 075 - Маркетинг всіх форм навчання) / Укл.: Бондаренко О.В., Ємельяненко Є.О. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. – 16 с.

Укладачі:

Бондаренко О.В., д. філос. н., професор, завідувачка кафедри філософії НУ «Запорізька політехніка».

Ємельяненко Є.О., к. філос. н., доцент кафедри філософії НУ «Запорізька політехніка».

Рецензент:

Ратушна Т.О. – к. соціол. н., доцент кафедри соціології Запорізького національного університету.

Відповідальний за випуск:

Ємельяненко Є.О., к. філос. н., доцент кафедри філософії НУ «Запорізька політехніка».

Затверджено на засіданні кафедри філософії
НУ "Запорізька політехніка",
протокол № 1, від « 30 » 08 2024 р.

Рекомендовано до видання
НМК гуманітарного фак-ту,
протокол № 1, від « 19 » 09 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Теми семінарських занять та питання до них.....	5
Змістовний модуль 1. Соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку.....	5
Змістовний модуль 2. Оцінювання ефективності соціальної відповідальності.....	8
Перелік рекомендованої літератури	13

ВСТУП

Вивчення курсу «Соціальна відповідальність та сталий розвиток» передбачає ознайомлення студентів-магістрів із основними теоріями й концепціями сучасної світової та вітчизняної соціально-економічної думки, з розмаїттям соціальної проблематики сучасного етапу розвитку людської цивілізації щодо змісту й основних механізмів розвитку господарської сфери її життєдіяльності та суспільного розвитку у цілому.

Сьогодні все більша кількість підприємств, організацій, вчених, практиків та інших активних суб'єктів соціальної дії цікавиться питаннями корпоративної соціальної відповідальності, або, іншими словами, корпоративної відповідальності, врахуванням корпоративної етики, відповідальної громадянської позиції, сталого розвитку, відповідального бізнесу тощо.

Соціальна відповідальність постає з одного боку як фундаментальна філософія сучасного бізнесу, а з іншого – стратегія корпоративного управління. В реалізації підходу корпоративної соціальної відповідальності в практиці управління та координації поточної діяльності підприємства бере участь весь персонал підприємства, і управлінський персонал в першу чергу. Тож, для ефективної діяльності фахівців в сфері маркетингу знання, вміння і навички з впровадження в діяльність організації принципів корпоративної соціальної відповідальності є невід'ємною вимогою до їх компетентності.

Дана методична розробка представляє низку тем, питань для підготовки та контрольних питань, спрямованих на вироблення у майбутніх фахівців-маркетологів необхідних компетенцій в сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Теми семінарських занять та питання до них

Змістовний модуль 1. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Тема 1.1. Соціальна відповідальність у системі сучасного соціального й економічного знання.

Тема охоплює наступні питання.

«Соціальна відповідальність» як категорія сучасного соціального знання. Концепція сталого розвитку та концепція корпоративної сталості.

Сутність суспільного руху за соціальну відповідальність. Концептуальні основи розвитку соціальної відповідальності. Сутність, види, категорії, еволюція, концепції, моделі та рівні соціальної відповідальності. Стратегія соціально відповідальної поведінки у ринковому середовищі. Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку: соціальна відповідальність людини, держави, суспільства. Правова та позаправова соціальна відповідальність.

Питання для контролю

1. У чому проявляється спільність та відмінність понять реальна та потенційна відповідальність?
2. У чому проявляється подвійний характер відповідальності згідно вчення Платона?
3. Дайте визначення соціальній відповідальності.
4. Які ознаки розкривають сутність соціальної відповідальності?
5. Яким чином пов'язані між собою соціальна відповідальність та соціальна безпека?
6. Чому соціальну відповідальність пов'язують із системою сталого розвитку?
7. Дайте характеристику видам соціальної відповідальності.
8. Проаналізуйте спільні та відмінні ознаки правової та соціальної відповідальності. Зробіть висновки.
9. Поясніть сутність принципів соціальної відповідальності.

Тема 1.2. Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) як нова філософія сталого розвитку.

Тема охоплює наступні питання.

Історія розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) та визначення КСВ. Розмаїття підходів щодо змісту КСВ. КСВ у системі соціальних функцій підприємництва. Концепція КСВ. Види КСВ. Рівні застосування КСВ. Основні напрямки КСВ. Основні принципи КСВ. Переваги КСВ для бізнесу. Моделі КСВ бізнесу і становлення різних типів корпоративної культури. Соціальна відповідальність корпорацій як інструмент конкурентної боротьби. Форми та сфери участі організацій в КСВ. Принципи чесної конкуренції, етичної поведінки компаній щодо партнерів та соціально відповідального маркетингу.

Питання для контролю

1. У чому полягає сутність соціальної відповідальності людини? Яким чином вона проявляється?
2. Розкрийте форми прояву соціальної відповідальності людини?
3. З яких структурних елементів складається соціальна відповідальність як соціальний механізм контролю?
4. Яким чином соціальна відповідальність держави пов'язана з її функціями?
5. Чи впливає якість державного управління на її соціальну відповідальність? Поясніть свою відповідь на прикладах.
6. Назвіть основні складові соціальної відповідальності державної служби та розкрийте їх сутність.
7. Яким чином відбувається формування соціальної відповідальності державної служби?
8. Надайте власну інтерпретацію поняттю «соціальна держава».
9. Яке місце соціального захисту у системі соціальної відповідальності держави?
10. У чому проявляється соціальна роль держави?

Тема 1.3. Місце соціальної відповідальності в управлінні організацією.

Тема охоплює наступні питання.

Організаційно-економічне забезпечення управління корпоративною соціальною відповідальністю. Механізми управління КСВ. Внутрішня та зовнішня соціальна відповідальність організації. Фінансовий та нефінансовий сектори КСВ. Формування відносин бізнесу із зовнішніми організаціями на засадах соціальної відповідальності. Формування відносин роботодавців із працівниками на засадах соціальної відповідальності.

Питання для контролю

1. Проаналізуйте етапи становлення та розвитку корпоративної соціальної відповідальності.
2. Розкрийте сутність категорії «корпоративне соціальне реагування» (*corporate social responsiveness*).
3. Чому М.Фрідмен заперечував концепцію корпоративної соціальної відповідальності?
4. У чому полягає цінність моделі Керолла?
5. Які види відповідальності відносяться до внутрішньої та зовнішньої групи? Чи існує між ними зв'язок?
6. Перелічіть етапи впровадження системи КСВ у практику українських підприємств. Дайте їм характеристику.
7. Дайте характеристику моделям соціальної відповідальності. Проведіть їх порівняльний аналіз.
8. Згідно якої моделі, на Вашу думку, розвивається КСВ у Україні? Поясніть свою відповідь

Тема 1.4. Цілі сталого розвитку: соціальні, економічні, екологічні аспекти соціальної відповідальності.

Тема охоплює наступні питання.

Соціальні аспекти соціальної відповідальності та сталого розвитку. Економічні аспекти соціальної відповідальності та сталого розвитку. Ставлення до навколишнього середовища як форма вияву соціальної відповідальності; екологічна компонента соціальної відповідальності та сталого розвитку.

Питання для контролю

1. Яким чином проявляється сутність корпоративної соціальної відповідальності у контексті відносин роботодавців та працівників?

2. Сформулюйте та поясніть критерії, що дозволяють визначити підприємство (організацію) як соціально відповідальне.

3. Виділіть рівні соціальної відповідальності бізнесу та дайте їм характеристику.

4. У чому проявляються основні напрямки реалізації корпоративної соціальної політики?

5. Дайте характеристику основним міжнародним документам, що регулюють соціальну відповідальність бізнесу у розрізі профільних організацій.

6. Розкрийте основні ідеї концепції гідної праці. Яким чином вони переплітаються з чинним законодавством України?

7. Порівняйте сутність понять корпоративна соціальна відповідальність та корпоративне громадянство. Що в них спільного та що відмінного? Яким чином вони співвідносяться між собою?

8. Охарактеризуйте основні проблеми, з якими стикається впровадження концепцій корпоративної соціальної відповідальності та корпоративного громадянства в Україні.

9. Якими критеріям повинен відповідати екологічно та соціально відповідальний бізнес?

10. Яким чином інтерпретується екологічна відповідальність представниками різних економічних шкіл?

11. Дайте характеристику основним елементам екологічної відповідальності бізнесу.

12. Окресліть шляхи посилення екологічної відповідальності та дайте їм оцінку.

13. Які існують проблеми безпеки та здоров'я працівників на українських підприємствах?

14. Яка необхідність соціальної спрямованості та соціальної активності підприємств?

Змістовний модуль 2. **ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ** **ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Тема 2.1. Моніторинг корпоративної соціальної відповідальності.

Тема охоплює наступні питання.

Підзвітність як принцип соціально відповідального бізнесу. Соціальна підзвітність. Проблема вимірювання соціального внеску (соціального ефекту діяльності) організації. Інформаційна політика і соціальна звітність. Нормативно-правові засади розвитку соціальної відповідальності. Критерії, показники та методика оцінювання соціальної відповідальності. Соціальний звіт як явище. Оцінка результативності корпоративної соціальної відповідальності. Корпоративний соціальний звіт. Фінансова та нефінансова звітність. Цілі та історія розвитку нефінансової звітності. Відповідальність, повноваження, обмін інформацією.

Питання для контролю

1. Розкрийте сутність соціальної (нефінансової звітності) та її роль у розвитку соціальної відповідальності підприємств.
2. Яким чином відбувався розвиток не фінансової звітності?
3. У чому проявляється особливість інтегрованого звіту?
4. Які формати нефінансової звітності найбільш поширені у світі?
5. Проаналізуйте особливості підготовки не фінансової звітності в окремих країнах.
6. Сформулюйте та дайте характеристику основним етапам підготовки не фінансового звіту.
7. Яким чином здійснюється верифікація та аудит нефінансової звітності?
8. Перелічіть інструменти КСВ та дайте характеристику кожному.
9. Які інструменти КСВ доцільні для використання та стратегічному та тактичному рівнях. Чому?
10. Яким чином використання інструментарію КСВ залежить від груп стейкхолдерів?
11. Що слід враховувати при оцінці ефективності соціальної відповідальності держави?
12. Які внутрішні та зовнішні чинники впливають на впровадження та ефективність функціонування інструментів КСВ в управління організацією? Проаналізуйте кожну групу.
13. Приведіть індексні методи оцінювання КСВ. Яким чином відбувається розрахунок найбільш відомих індексів?

14. Яким чином побудована методика розрахунку Індексу прозорості та підзвітності, що здійснюється Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності»?

Тема 2.2. Соціальне партнерство як інструмент формування соціальної відповідальності.

Тема охоплює наступні питання.

Запровадження системи корпоративної соціальної відповідальності. Концепція зацікавлених сторін: ідея, історія, сутність. Соціальні інвестиції як явище; сутність соціальних інвестицій як форми вияву корпоративної відповідальності роботодавців. Форми соціального інвестування. Соціальні програми компанії: сутність, напрямки. Сутність, складові та пріоритети розвитку соціальної відповідальності політики управління персоналом. Приклади соціально відповідальних практик.

Питання для контролю

1. Які складові відносяться до зовнішньої соціальної відповідальності бізнесу? Дайте характеристику кожній з них.

2. Розкрийте сутність теорії розподілу СВБ за рівнями запропоновану В.І. Спіранським. Яким чином рівні піраміди характеризують прояви зовнішньої соціальної відповідальності?

3. Яким чином проявляється відповідальність бізнесових структур щодо людини як потенційного або реального працівника?

4. Яким чином проявляється відповідальність перед людиною як споживачем?

5. Дайте характеристику способам реалізації потреб певних соціальних груп підприємством.

6. Назвіть новітні інструменти стратегічної корпоративної філантропії та дайте їм характеристику.

7. Розкрийте концепцію відповідального маркетингу.

8. У чому полягає різниця між відповідальним та соціально-відповідальним маркетингом?

9. У чому полягає відповідальне управління ланцюгом постачання?

Тема 2.3. Міжнародні стандарти та ініціативи у сфері соціальної відповідальності.

Тема охоплює наступні питання.

Принципи й впровадження соціальної відповідальності Міжнародні стандарти як орієнтири складання соціальних звітів. Міжнародні стандарти соціальної звітності. Сутність, структура, вимоги та особливості міжнародних стандартів соціальної звітності. Зміст, структура і вимоги міжнародних стандартів звітності.

Питання для контролю

1. Міжнародні ініціативи як чинник формування і розвитку соціальної відповідальності (Глобальний договір ООН).
2. Міжнародні стандарти прав людини (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про права дитини).
3. Міжнародні ініціативи та законодавство України у сфері захисту прав споживачів. Якість продукції (стандарт ISO 9000).
4. Програми з контролю забруднення та захисту довкілля, збереження природних ресурсів, дотримання екологічних стандартів тощо.
5. Міжнародні документи щодо навколишнього середовища (Цілі розвитку тисячоліття, Декларація Ріо-де-Жанейро тощо) та стандарти екологічного менеджменту (серія ISO 14000).
6. Міжнародні стандарти звітності зі сталого розвитку (GRI – Global Reporting Initiative / Глобальна ініціатива зі звітності).
7. Міжнародний досвід державного регулювання соціальної відповідальності.
8. Проект міжнародного стандарту з соціальної відповідальності ISO 26000.

Тема 2.4. Стратегічні напрями розвитку соціальної відповідальності в Україні.

Тема охоплює наступні питання.

Особливості вияву соціальної відповідальності бізнесу в реаліях новітньої України. Приклади соціально відповідальних та соціально

безвідповідальних практик. Особливості соціальної звітності в Україні.

Питання для контролю

1. На які сфери діяльності спрямовується соціальна відповідальність українських підприємств?
2. Які фактори здійснюють вплив на формування соціальної відповідальності в Україні?
3. Дайте характеристику основним перешкодам впровадження соціальної відповідальності в Україні. Яким чином їх можна подолати?
4. Чому наявна нормативно-правова база України не стимулює розвиток соціальної відповідальності бізнесу?
5. Дайте характеристику основним напрямкам державної політики сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні.
6. Які завдання ставить проект Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року?

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Амомова О.Ю. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу. Вид-цтво. ХарPI НАДУ «Магістр». 2010. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2010/2010_03.pdf
2. Антошко Т.Р. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах: монографія Нац. техн. ун-т України „Київ. політехн. ін-т”. К. : НТУУ „КПІ”, 2013. 275 с.
3. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності в Україні/ URL:: <https://www.srm-ukraine.org/ru/vprovadzheniya-korporativnoyi-socialnoyividpovidalnosti-v-ukrayini/>
4. Гирик О. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник Нац. банк України, Ун-т банк. справи. К., 2009. 258 с.
5. Гітіс Т.П. Дослідження зарубіжного досвіду соціальної відповідальності бізнесу і можливості його адаптації до вітчизняних умов URL: [http://www.evdjournal.org/download/2017/3\(49\)/pdf/08-Gitis.pdf](http://www.evdjournal.org/download/2017/3(49)/pdf/08-Gitis.pdf)
6. Гоголя О.П. Соціальна відповідальність бізнесу : монографія Каб. Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Ніжин, 2011. 175 с.
7. Дейч М.Є. Становлення та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: управлінський аспект: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2014. 352 с.
8. Довідник соціально-відповідальних компаній України. К.: К.І.С., 2017. 170 с.
9. Європейська модель соціальної відповідальності URL: http://studopedia.com.ua/1_126834_yevropeyska-model-sotsialnoyividpovidalnosti.html
10. Конспект лекцій з дисципліни Соціальна відповідальність / Уклад. І.А. Юр'єва. Харків: НТУ ХПІ, 2016. 118 с.
11. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник/ за заг.ред. д-ра екон.наук, проф. Т.С. Смовженко, д-ра екон.наук, проф. А.Я. Кузнецової. К.: УБС НБУ, 2009. 208 с.

12. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства Пер. з англ. С. Яринич. К.: Стандарт, 2005. С.405.

13. Лазоренко Л.В. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційна стратегія бізнесу URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64

14. Методика визначення рейтингу корпоративної соціальної відповідальності URL: <http://um.co.ua/13/13-2/13-243.html>

15. Офіційна сторінка Глобального Договору ООН URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

16. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. Навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

17. Рівень впровадження цілей сталого розвитку компаніями в Україні URL: http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2018/01/SDG-Report_print.pdf

18. Саприкіна М.А. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика. К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011. 480 с.

19. Смовженко Т.С. Корпоративна соціальна відповідальність К.: УБС НБУ, 2010. 314 с.

20. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А.М. Колот та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колода; Держ. вищ. навч. закл. „Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”, Наук. парк, Ін-т соц.-труд. відносин. К.: КНЕУ, 2012. 501 с.

21. Стародубська М. Вісник доктрини приватної ініціативи. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні. К., УНЦПД, 2005. 40 с.

22. Стратегія розвитку СВБ в Україні до 2020 року URL: http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf

23. Тарнавська Н.П., Овсянюк-Бердадіна О.Ф. Соціальна відповідальність бізнесу: навч. посіб. Тернопіль, 2012. 268 с.

24. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія / В.М. Шаповал; ДВНЗ „Нац. гірн. ун-т”. Д.: Держ. ВНЗ „НГУ”, 2011. 356 с.

Додаткова

1. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності [Текст] / [О. Лазоренко, Р. Колишко та ін.]. К.: Вид-во «Енергія», 2008. 96 с.

2. Белявська, К.С. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему / К.С. Белявська // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. 2011. №1. С.228-234.

3. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) [Текст] / Автори: [О.В. Безпалько, Ю.М. Галустян, А.В. Гулевська-Черниш, Г.М. Лактіонова, Л.Б. Магдюк, Д.В. Непочатова, Л.М. Паливода, Г.О. Притиск]; за заг. ред. А.В.Гулевської-Черниш. К.: Книга плюс, 2008. 120 с.

4. Богма, Ю.К. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні [Текст] / Ю.К. Бегма, О.Ю. Вінніков, О.І. Редько. К.: 2006.

5. Бутко, М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Економіка України. 2009. № 7 (572). С.74-85.

6. Воробей, В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? / В. Воробей // Києво-Могилянська Бізнес Студія. 2005. № 10. С. 25-36.

7. Галушка, З.І. Соціальна відповідальність як функція держави у сучасній економіці: необхідність, межі, завдання / З.І.Галушка // Вісник НБУ. 2008. № 3. С.31-36.

8. Герет, Т.М. Етика бізнесу: Пер. з англ. [Текст] / Т.М. Герет, Р.Дж. Клоноскі. К.: Основи, 1997. 214 с.

9. Грицина, Л.А. Еволюція та формування концепції корпоративної соціальної відповідальності підприємств [Електронний ресурс] / Л.А. Грицина. Хмельницький національний університет. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5._NTSB_2007/Economics/20157.doc.htm.

10. Грицина, Л.А. Вибір системи оцінки стану корпоративної соціальної відповідальності для машинобудівних підприємств Хмельницької області / Л.А. Грицина // Наука й економіка. 2009. № 1 (13). С.93-97.

11. Дерлоу, Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень. Пер. з англ. [Текст] / Д. Дерлоу. К.: Всесвіт, 2001.

12. Джеймс, А.Ф. Вступ у бізнес [Текст] / А.Ф. Джеймс, Едвін Г. Долан Стонер. К.: 2000.

13. Жаліло, Я.А. Економічний діалог: партнерство заради прогресу [Текст] / Я.А. Жаліло, І.М. Акімова, Д.В. Ляпін. К.: МСД, 2007. 123 с.

14. Зінченко, А.Г. Соціальна відповідальність в Україні: погляди різних стейкхолдерів. Регіон. аспект [Текст] / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. К.: Фонд «Східна Європа», 2008. 60 с.

15. Іщенко, М.П. Людинознавча компетентність керівника, менеджера, спеціаліста: Монографія [Текст] / М.П. Іщенко, І.І. Руденко. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003.

16. Коник, Д.Л. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: Матеріали експертного дослідження / НАН України; Ін-т соціології; Фонд «Інтелектуальна перспектива»; Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [Текст] / Д.Л. Коник, М.В. Олійник, Ю.О. Привалов; О. Ю. Саєнко (відп. ред.). К.: Батискаф, 2002. 72 с.

17. Котлер, Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Пер. з англ. [Текст] / Ф. Котлер, Н. Лі. К.: Стандарт, 2005. 302 с.

18. Мельник, С.В. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України / С.В. Мельник // Економіка та держава. 2007. № 5. С. 72.

19. Осовська, Г.В. Стратегічний менеджмент [Текст] / Г.В. Осовська, О.Л. Фіщук, І.В. Жалінська. К.: Кондор, 2003.

20. Петроє, О.М. Соціальний діалог як інструмент формування корпоративної соціальної політики: [монографія] [Текст] / О.М. Петроє. К.: Центр учбової літератури, 2008. 152 с.

21. Система стандартів екологічного менеджменту. Режим доступу: <http://www.iso14000-iso14001-environmental-management.com/>.

22. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: Національна доповідь [Текст] / За заг. ред. В.М. Гейця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського, Е.М. Лібанової, О.С. Онищенко. К.: НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.

23. Ткаченко, Л.Г. Соціальна відповідальність підприємця у вимірах масової свідомості [Текст] / Л.Г. Ткаченко // Соціальна перспектива і регіональний розвиток: зб. наук. пр. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. С. 64-70.